

„SÜÜTUS” JA SELLE JÄRELLAINED

Kaija Saariaho ooper „Innocence” Aix-en-Provence’i festivalil 2021: väljavõtteid arvustustest

Kaija Saariaho ooper „Innocence” („Süütus”). Originaallibreto: Sofi Oksanen. Multikeelne libreto: Aleksis Barrière. Dirigent: Susanna Mälkki. Lavastaja: Simon Stone. Lavakujunduskunstnik: Chloe Lamford. Kostüümikunstnik: Mel Page. Valguskunstnik: James Farncombe. Koreograaf: Arco Renz. Osades: Ettekandja – Magdalena Kožená, Ämm – Sandrine Piau, Äi – Tuomas Pursio, Pruut – Lilian Farahani, Peigmees – Markus Nykänen, Preester – Jukka Rasilainen, Õpetaja – Lucy Shelton,

I õpilane (Marketa) – Vilma Jää jt. Kaastegevad Eesti Filharmoonia Kammerkoor (koormeister Lodewijk van der Ree) ja Londoni Sümfooniaorkester. Produksioon ja tellimus: Aix-en-Provence’i festival koostöös Soome Rahvusooperi, Hollandi Rahvusooperi, Londoni Covent Gardeni, San Francisco Ooperi ja partnerluses Metropolitan Ooperiga. Esietendused 3., 6., 10. ja 12. VII 2021 Aix-en-Provence’i festivalil Grand Théâtre de Provence’is.

Susanna Mälkki ja Londoni Sümfooniaorkester.

Foto: © Vincent Beaume

Libreto üks narratiiv räägib tänapäeva pulmast kunagise tulistaja perekonnas.
Kaija Saariaho sõnul inspireeris teda „Püha õhtusöömaaja” teema.

„Kaija Saariaho uus suurejooneline, kuid samas kammerlik ooper ühest tragöödiast ja selle järellainetest on tema viiekümneaastase karjääri võimsaim teos. Juba esimese paari sekundi jooksul luuakse muusikaga haarav ja habras meeleolu. Me aimame juba enne sisu avanemist, et juhtunud on midagi sünget ja lõplikku ja et mälestus sellest varjutab leinaga ka tulevikku. Järgneva saja minuti jooksul elame me läbi tragöödia ja selle järelkajad. Jõuline, kuid samas kammerlik põnevik mõjub nagu meditatsioon. (---)

Selle teose on loonud vaieldamatult küps meister, kes valdab oma vahendeid sedavõrd täiuslikult, et võib keskenduda lihtsalt loo jutustamisele ja tegelaste kujutamisele. „Innocence”, milles Susanna Mälkki tundlikul dirigeerimisel teeb kaasa võimas Londoni Sümfooniaorkester, ei tundu, erinevalt paljudest nüüdisooperitest, olevat lauldav näidend, millel on mõneti iseseisev, eraldi käsitletav orkestri-sound-

track. Ma üritasin (...) kuulata etendusel aeg-ajalt vaid instrumentaalpartiid ja nende koosmõju, kuid partituuri ilmselgele virtuoossusele ja tihedusele vaatamata pidin peagi keskenduma taas lavale, seal kulgevale tegevusele ja etendusele. Läbipaistev ja mänguline, vaikselt arenev ja vaid aeg-ajalt esile sähvatav muusika on siin draama väljendamise ja tihendamise vahendiks. (---) „Innocence” on oma mitmekeelse laulmise ning erinevate kõne- ja vokaalregistrite kasutamise poolest väga tänapäevane ja omanäoline ooper. Saariaho pani oma teose tööpealkirjaks „Fresco”; helilooja sõnul inspireeris teda „Püha õhtusöömaaja” teema, millest pärinevad ka nii näitlejate arv (13 solisti) kui teose laiemad küsimused süüdimõistmisest ühendatuna inimeste individuaalsete posttraumaatiliste kogemustega. (---) Näiteks ettekandja tütar Marketa (Vilma Jää meeldejääv esitus) ilmub [lavale] justkui fantoom, lauldes soome

Sofi Oksanen'i libreto teine narratiiv keskendub õpilastele ja õpetajale, kes olid kunagise veresauna ajal sündmuspaigal. Parevalt teine — Vilma Jää Marketana.

rahvamuusikale iseloomulikus oma-päras, arhailiselt lihtsas stiilis. Eesti Filharmoonia Kammerkoor laulab lava taga — vihje „kuumavast triiphoonest“ eemal seisvale maailmale. Kõiki neid maailmu seob orkester, mis ühendab lauljaid kergelt, neid eriliselt rõhutamata või nendega konkureerimata.” (Zachary Woolfe. Review: A Composer Creates Her Masterpiece With Innocence. — The New York Times, 7. VII 2021.)

„Sofi Oksanen'i libreto põimib kokku kaks narratiivi, mis on mõlemad seotud koolitulistamisega. Üks neist keskendub õpilastele ja õpetajale, kes olid ühe kunagise veresauna ajal sündmuspaigal. Ajaline raamistik liigub sujuvalt selle päeva sündmuste reflekteerimise ja nende visuaalse kujutamise vahel. Teine narratiiv räägib tänapäevasest pulmast, kus kunagise tulistaja perekond tähistab oma süütu poja abi-

ellumist. Paraku sekkub saatuse käsi ja sunnib perekonda vaatama tagasi minevikusündmustele — piduliku õhtusöögi ettekandja tunneb nad ära: tema tütar oli üks ohvreid, kelle tappis pere teine poeg. Ooperi arenedes sulanduvad need kaks jutustust üheks, süžees toimub mitmeid üllatavaid pööreid ja tekib küsimusi kõigi asjaosaliste süü ja süütuse kohta.

Selles loos kerkib esile arvukalt teemasid, kus kesksel kohal on süütunde keeruline olemus ja see, kuidas süütunne mõjutab isegi intsidendist kaugemal seisvaid isikuid. Libretos lahatakse leinaprotsessi ja vajadust olla traumaga silmitsi seistes aus, kuid näidatakse targalt ka seda, kuidas enesepettus, saladused ja valed mõjutavad meie suhet minevikuga. (---)

Londoni Sümfooniaorkester Susanna Mälkki juhatusel tõlgendas partituu-ri suurepäraselt, kujundades detailselt

välja instrumentaalpartiid ning arendades oskuslikult värvikaid tekstuure, jälgides samal ajal hoolikalt orkestri ja vokaali koosmõju. Orkester ei tõmmanud endale eraldi tähelepanu, kuid toetas oluliselt laval kulgevat draamat. Eesti Filharmoonia Kammerkoor Lodewijk van der Ree juhatusel lõi meeldiva kõla, mis teksti ja muusika kulgedes suupäraselt draamat täiendas.

Režissöör Simon Stone koos lavakujundaja Chloe Lamfordi ja kostüümikunstniku Mel Page'iga olid otsustanud realistliku lavaruumi kasuks: restoran, köök, abiruum, tualetid, trepikoda ja klassiruum. Lamford oli kujundanud suure pöörleva kahetasandilise kuubiku, mille alumisel korrusel toimus pulmapidu ja ülemisel rahvus-

vahelise kooli tegevus. See mõjuv ja fantaasiarikas lavakujundus võimaldas draamal areneda sujuvalt, ilma vaheajata, sest kuubiku pöörlemise abil sai muuta kujundust publiku eest varjatult. Erinevate süžeeeliinide põimumisel vaheldusid dekoratsioonid nii, et kuubik muutus kooliks. Veelgi enam, mõlemat süžeeeliini sai jälgida ka üheaegselt: kui stseeni tegevus toimus restoranis, oli ülemisel tasandil võimalik näha ka õpilaste tegevusi koolis.

Kavalehe tekstis selgitab Stone, et ta keskendus tragöödia tekitatud armidele ja kannatanute vajadusele traumaga silmitsi seista: „avada mineviku haavad, et aidata neil paraneda“. Seetõttu julgustas ta lauljaid ja näitlejaid näitama meeleheitlikke ja sügavaid

Kunstnik Chloe Lamford on lavale kujundanud suure pöörleva kahetasandilise kuubiku, mille alumisel korrusel toimub pulmapidu ja ülemisel rahvusvahelise kooli tegevus.

tundeid kogu nende alastuses. Ülimalt viimistletud stseenidena tõusid esile ettekandja konflikt peigmehe isaga ja seejärel emaga. See ei tähenda, et Stone oleks alahinnanud ka reaalseid veriseid sündmusi. Vastupidi, relvastatud mehe eest põgenevate õpilaste hirm ja surnukehad, mille peal lamati, ja seintele pritsiv veri näitasid selgesti toimunut ja kogu selle õudust. (---)

Ettekandja rollis oli metsosopran Magdalena Kožená. Kirglikult ja läbimõeldult kujundas ta oma tegelase sügavat valu ja kannatust. See ei olnud üheplaaniline portree – rollis oli tabatud palju nüansseeritud emotsioone: viha, kasvav ärevus, enesepettus ja eitamine, masendus ja kibestumine. Tema rollisooritus oli imeline: täis teravaid aktsente, dünaamilisi muutusi ja värvivarjundeid. (---)

Peigmees, keda mängis tenor Markus Nykänen, esines suurepäraselt. Tema tegelaskuju areneb pulmatseremoonia käigus oluliselt. Alguses rahu-lik ja õnnelik, on peigmees ooperi lõpuks meeleheitel ja tühjaks pigistatud. Ta ei ole tegelikult süütu, kuigi kõik seda usuvad. Nykäneni esituse äärmine väljendusrikkus ja emotsionaalne ausus võimaldasid tal oma karakterit edukalt kujundada. (---)

Marketa on ettekandja tütar ja tulistaja üks ohvreid. Tema hoolikalt välja voolitud karakter on eeskujulik õpilane, võib-olla pisut üksik, kuid mitte ebapopulaarne. Seda rolli mängis soome folklaulja ja laulukirjutaja Vilma Jää. Tema kõrge paindlik sopran kujundas erilisi vokaalijooniseid, mis sarnanesid karjala helletusega, mõjudes peaaegu kehatu helina. Etenduse

Marketa – Vilma Jää ja Ettekandja – Magdalena Kožená.

lõpus sai ta oma vokaalsete oskuste ja mõjuva esituse eest tormilise aplausi. (---)

„Innocence” on kahtlemata valus teos, sest selles on palju kannatusi: hävitatud elud ja ellujäänute purunenud elu, kui nad oma emotsioonidega tupikusse jõuavad. Ometi räägivad ellujäänud õpilased epiloogis optimistlikult oma tulevikust, ettekandja hukkunud tütar Marketa aga julgustab oma ema lõpetama minevikus elamise, tütrele tema lemmikõunte ja sünnipäevakinkituste ostmise, ja eluga edasi minema.

Järgnevatel hooaegadel on „Innocence’i” etendused plaanis Covent Gardenis, Amsterdamis, Helsingis, San Franciscos ja New Yorgi Metis. See on lavastus, millest ei tohi ilma jääda.” (Alan Neilson. Saariaho’s Opera on Trauma is a Stunningly Complex Work. — OperaWire 17. VII 2021.)

„Aix-en-Provence’i festivali tähtsust, [Saariaho] uus ooper on võimas meeleavaldus relvastatud vägivalda vastu. (---) Libreto autor on soome-eesi romaanikirjanik Sofi Oksanen, kes teab, kuidas mängida meie ootustel ja neile siis väljakutse esitada. Ooperi pealkirjas sisaldub iroonia: selle tegelased ei jagune niisama lihtsalt kangelasteks ja kurikaelteks. Mõrvari kohta on meil vaid põgusad teadmised: teda kujutatakse koolis kiusatud õpilasena. Tagajärjeks on kaos: meedia sensatsioonihimu ja kahepalgelisus teeb oma töö. Peigmees rõõmustab uudistest kuulnud uute tulistamisjuhtumite üle, sest need kinnitavad, et „ka teistes peredes on üles kasvanud koletisi”. Õpetaja analüüsib paranoiliselt oma õpilaste töid, otsides neist vaimse ebastabiilsuse märke: „Ma andsin teada igast veidra süntaksiga lausest ja käekirja muutusest nende esseedes ja lõpuks

mõistsin, et ma ei kõlba enam õpetajaks.” (---) Ooperi tegelaste vahelised põlvkondlikud ja demograafilised lõhed tulevad esile erinevates solistipartiiides. Pulmapeolistel — pruut, peigmees, ämm, äi, preester ja ettekandja — on traditsioonilised vokaalpartiid. Viit tulistamises ellujäänut kujutavad näitlejad väljenduvad vahelduvalt rootsi, prantsuse, hispaania, saksa ja kreeka keeles. Inglise keele õpetaja esitab oma partii Schönbergi vokaalteostes esinevas, *Sprechstimme’ga* sarnanevas stiilis, osalt rääkides, osalt lauldes. Ettekandjast ema leinab taga oma tütart, tulistamisohvrit Marketat, kes käib tal vaimuna külas. Tema rahvalikud laulvad meloodiad lõikuvad läbi Saariaho harmooniatekstuuride tiheduse.” (Alex Ross. The Sublime Terror of Kaija Saariahos’ „Innocence”. — The New Yorker, 26. VII 2021.)

„Kui Kaija Saariaho ooperi kondikavaks on keerukas libreto, siis lihaks luudel on lavastus, mille tegemine usaldati Simon Stone’ile. Ooperi hinged on aga Saariaho muusika; Aixi publiku tormiline reaktsioon näitas, et seda ooperit peeti võimsaks saavutuseks. Õpilaste hääled jutustavad nende posttraumaatilistest stressist vaoshoitult, kontrollitud toonil; tapetud õpilaste viirastused kirjeldavad oma vägivaldset surma nüüd, kümme aastat hiljem. Erilist tähelepanu väärrib pulmategandja tontliku häälega tütar Marketa, kelle piinlev laul ja skandeerimine ulatus kohati ekstreemsetesse registritesse. Marketa on nagu pärispatt, mis tekitab kollektiivset süütunnet: see imbib õpilastesse ja pulmapeo meeleolu, haarates lõpuks meid kõiki kaasa süütunde ja süütuse temaatikasse.

Kõigil täiskasvanurollidel — Ettekandja, Õpetaja, Preester, Peigmees,

Ooperi ängistav teema, koolitulistamine, oli vaid lähtepunktiks inimlikkuse ja traumaatiliste sündmuste käsitlemisele.

Pruut, Ema ja Isa — on oma retsitatiivid, aariad ja pikem monoloog. Saariaho loob omavahel seotud vokaalliine, mis voolavad tema stiilile omaste jooniste ja intervallikaga. Partiid on ilmselgelt üsna keerulised.” (Michael Milenski. *Innocence at the Aix Festival*. — *Opera Today* 13. VII 2021.)

„Kaija Saariaho tegi seda taas: *Aix-en-Provence*’is esietendunud ooper „*Innocence*” on meistriteos, mille võtsid suurepäraselt vastu nii publik kui ka kriitikud. Selle ängistav teema, koolitulistamine, oli vaid lähtepunktiks inimlikkuse ja traumaatiliste sündmuste mitmekülgsel käsitlemisele. Tekst, muusika ja draama said kokku rikkalikus emotsioonirohkes tervikus. Kas see on parim ooper, mille Saariaho kunagi on kirjutanud? (---)

Ämma kehastab Sandrine Piau,

kes, nagu Koženági, on täht tänapäeva ooperitaevas. Tema särav ja unistavalt kerge koloratuur meenutab Bergi Lulud. See peegeldab õnnestunult tegelase meeleseisundit, kus pörkuvad laastav valu ja armastus tulistajast poja vastu. Süümepiinades äia rolli esitab Tuomas Pursio. Pursio on tabanud isakuju välise kesta all peituva tundliku ja ebakindla karakteri. Peigmehe osas tegi hiilgava etteaste tenor Markus Nykänen, kes kujutas igati usutavalt tegelase emotsionaalset kokkuvarisemist. Saariaho on kirjutanud mõlemale meesrollile keerulisi falsetilõike ja nii Pursio kui Nykänen said nendega enesekindlalt hakkama. (---)

Režissöör Simon Stone on tuntud oma nüüdisrealismiga ja oskusliku pöördlava kasutamisega, näiteks Salzburgi „*Medeia*” ja Müncheni „*Surnud*

linna" lavastuses. Selline lähenemine sobis ideaalselt ka „Innocence'ile". Stone'i täpne montaaž oli ülimalt filmilik ja karakterijoonised detailsed. Kahtlemata ei olnud see ooper, kus inimesed lihtsalt seisavad ja laulavad. (---) Lavastuse alustala oli dirigent Sussanna Mälkki. Ta harutas täpselt lahti orkestritekstuaari kihte ja värve, jättes neile ruumi täielikuks mõjule pääsemiseks. Muusika hingas oma loomulikus rütmis. Tänu Mälkki selgele fraasikujundusele oli dramaturgia tugev, arusaadav ja sujuv ning komplitseeritud ooper ei tundunudki nii keeruline.

Londoni Sümfooniaorkester lisas oma imelise kõlaga lavastusele sära. Öhtu jooksul meenus mulle mitu korda, et suur osa selle orkestri tööst ongi filmimuusika mängimine. Eesti Filharmoonia Kammerkoor andis tervikule oma soliidse panuse." (Harri Kuusi-saari. Saariaho's opera Innocence is touching and gripping. – Finnish Music Quarterly 5. VIII 2021.)

„Kaija Saariaho ooperi „Innocence" maailmaesiettekanne on Aix-en-Provence'i festivali selle aasta vaieldamatu tipp. (---) Oma viimases ooperis kasutab Saariaho imetlusväärset oskust teha midagi olulist siin ja praegu, luua päevakajaline teos, mis on halastamatu, kompromissitu ja haarav. Pooleldi skandinaavia triller, pooleldi vanakreeka draama, on „Innocence" veenev muusikateatri etendus ja seda tänu Saariaho mitmekihilisele partituurile ja soome-eesti romaanikirjaniku Sofi Oksanen'i lummavale libretole, millel on rohkem kihte kui mõnes vana-sõnas. Tegevust lavalaudadel juhib meisterlikult Austraalia režissöör Simon Stone, kes teeb sellest lummava ja emotsionaalselt muserdava etenduse. (---) Stone on ületamatu meister psühhotrauma käsitlemises ja tema lavastuses on tunda probleemi sügavuti mõistmist olukorras, kus peategelased seisavad silmitsi traumaga nii minevikus kui olevikus. Chloe Lamfordi

Eesti Filharmoonia Kammerkoor kummardamas publikule etenduse lõppedes.

Fotod: © Jean-Louis Fernandez/ Festival d'Aix-en-Provence

kahetasandiline lavakujundus – hotell asub eelkõige all ja kool üleval – on pidevas pöörlemises, mis peegeldab tegelaskujude kirevaid emotsioone. Mel Page'i praktilised tänapäevased kostüümid ja James Farncombe'i kerge paljastav valgustus aitavad kaasa loo arengule. Eriti mõjuvad on minivikustseenid, kus õpilased kössitavad tualetis või kappides, et tulistaja eest pääseda. Veri seintel on õdvastav.

Saariaho suurepärase muusika on mitmetähenduslik. Puhkpillide meloodiad ja vaskpillide aeg-ajalt summutatud helid hõljuvad vabalt üle kergete hõredate harmooniate ning see aitab muuta sujuvamaks ajanihkeid kahekümne viies stseenis, mis moodustavad terviku. Impulsi annavad klaveri madalad helid, harf ja löökpillid, mis esinevad sageli džässivõtmes. Kuigi orkestratsioon on üldiselt lopsakas, on teos oma olemuselt sünge, arenedes vägivallast selle tagajärgedeni ja pakkudes lõppkokkuvõttes vähe lootust. Kuid Saariaho muusika kaaluta olekus on tunda ka vaimset ärkamist, mis suudab mähkida kogu meeleheite siiski lohutusevaipa.

Dirigent Susanna Mälkki jagab loo jooksul võrdses koguses nii täpsust kui emotsionaalseid sähvatusi ja pisteid. Londoni Sümfooniaorkester koos lavataguse Eesti Filharmoonia Kammerkoori müstiliste häältega teeb särava etteaste. (---)

Olid need siis videomängud, jahiretked või koolikiusamine, mis lõpuks tragöödiale viisid, aga Saariaho uus ooper tunneb vähem huvi selle vastu, kes on süüdi, ja rohkem selle vastu, kuidas ühiskond ja selle liikmed suudavad tragöödiaga toime tulla. Ooperi „Innocence” tellisid koos Soome Rahvusoooper, Hollandi Rahvusoooper, Co-

vent Garden ja San Francisco Ooper, see jõudis lavale koostöös Metropolitan Operaga ning reisib nüüd tõenäoliselt ümber maakera.” [Clive Paget. *Innocence* (Festival d’Aix-en-Provence). – *Limelight Magazine* 17. VIII 2021.)

„Ooperis on hämmastavalt vähe lahtisi otsi. Londoni Sümfooniaorkester ja Eesti Filharmoonia Kammerkoor Susanna Mälkki juhatusel tõlgendavad partituuri veenvalt. Simon Stone'i lavastus, mis kahtlemata paneb endale koha peal kaasa elama, tekitab ekraanil hämmastavalt filmiliku efekti. Kui mõned hiljutised sotsiaalselt teadlikud ooperid on kasutanud *tabula rasa* stiilis kujundeid, et jätta kujutlusvõimele ruumi erinevateks tõlgendusteks, siis „Innocence” kõneleb agressiivsemas keeles ja seda eelkõige ekraanil.” (David Patrick. *Saariaho Opera Probes The Tragic Resonance Of Massacre At School*. – *Classical Voice North America* 22. VII 2021.)

„Oksaneni libreto räägib sellest, et kui tahetakse ellu jääda, ei tohi tõe varjata ega endale valetada. Tõega tuleb silmitsi seista, seda tunnistada, siis suudab inimene ka leina üle elada. Ooperis see kõigil ei õnnestu, aga mõnele koidab lõpus siiski lootusesäde. See avaldub kaunitult ka Saariaho pingelises muusikas, kus pimedus ja valgus ei välista teineteist. Mõlemad on osa elust.” (Vesa Sirén. *Trilleri, triumfi ja läpimurto: Kaija Saariahon ja Sofi Oksasen mestariteoksen suurin yllätys on 25-vuotias Vilma Jää*. – *Helsingin Sanomat* 4. VII 2021.)

Tekstid valinud ja tõlkinud
ANNELI IVASTE